

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 68, 2014, pp 31--53

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Anders Eriksson, Lunds University.

Title "Rhetoric after The *Rhetoric*: From Aristotle to rhetoric today" [Retoriken efter *Retoriken*. Från Aristoteles till retorikämnet idag].

Abstract Alfred North Whitehead claimed that the history of philosophy is a series of footnotes to Plato. In the same way, the history of rhetoric can be compared to a series of footnotes to Aristotle's *Rhetoric*. This article surveys the influences of Aristotle's *Rhetoric* up to the present time. The survey traces this influence in six points. First, the main points of Aristotle's *Rhetoric* is compared to earlier presentations of rhetorical theory. Then the influence on Roman conceptions of rhetorical theory is traced. Third, the article surveys the influence on medieval and renaissance conceptions of rhetoric. Then the importance of Aristotle's *Rhetoric* for the establishment of Rhetoric as an academic discipline in America in the 20:th century is underscored. Then the Aristotelian roots of the new rhetorical theories by Burke, Perelman and Toulmin is examined. Lastly, the article explores the renewed interest in Aristotle's *Rhetoric* over the last twenty years. The article claims that we cannot understand the history of rhetoric if we do not understand Aristotle's *Rhetoric* and the influence of that important text.

Keywords Aristotle, Ars Rhetorica (influence of), history of rhetoric, neo-Aristotelianism.

*Anders Eriksson är universitetslektor i retorik och docent i nytestamentlig exegetik vid Lunds universitet. Han har lett ett projekt kring Retorikens didaktik och översatt Retoriska övningar: Afthonios Progymnasmata. Arbetar med Retorikens grunder, de retoriska övningarna för vår tid.
E-mail: anders.eriksson@kom.lu.se*

Anders Eriksson:

Retoriken efter *Retoriken*

Från Aristoteles till retorikämnet idag

Den brittiske filosofen och matematikern Alfred North Whitehead har i ett av sina mer berömda citat sagt att den västerländska filosofihistorien är en serie fotnoter till Platon.¹ På samma sätt kan retorikhistorien sägas vara en serie fotnoter till Aristoteles *Retoriken*. När nu detta inflytelserika verk för första gången finns tillgängligt på svenska² kan det vara på sin plats att säga något om detta stora inflytande. Man kan fråga sig hur retorikhistorien, och därmed vår uppfattning av retorik, sett ut om vi inte hade haft Aristoteles *Retoriken* som den närmast självklara utgångspunkten.

Denna receptionshistoriska översikt måste med nödvändighet fokusera på några utvalda delar i en mer än två tusen år lång historia. Utgångspunkten har varit de influenser som har störst betydelse för retorikämnet så som det ser ut i Sverige idag. I det följande kommer jag därför att stanna vid följande frågor: Vilka var de bärande huvudtankarna i Aristoteles *Retoriken* i förhållande till tidigare framställningar av retorikens teori? Vilket inflytande hade Aristoteles *Retoriken* på den romerska retoriken och därmed på vår uppfattning av den klassiska retoriken? Hur förmedlades Aristoteles *Retoriken* till oss i den moderna västvärlden? Vilken betydelse hade hans text för etableringen av retorikämnet som en självständig vetenskaplig disciplin i USA på nittonhundratalet? Vilken betydelse hade texten

- 1 Alfred North Whitehead, *Process and Reality: An Essay in Cosmology* (Cambridge: University Press, 1929), 39.
- 2 Aristoteles *Retoriken*. Översättning, inledning och noter av Johanna Akujärvi (Ödåkra: Retorikförlaget, 2012).

för nittonhundralets nyretoriker Burke, Perelman och Toulmin? Hur kommer det sig att vi de senaste tjugo åren sett en sådant ökat intresse för Aristoteles *Retoriken* inom en mängd olika vetenskapsområden?

Två huvudtraditioner

Retorikhistorien kan grovt indelas i två huvudtraditioner: En som ser retoriken som ett muntligt och skriftligt färdighetsämne och en annan som ser retoriken som ett mer vetenskapligt och analytiskt ämne. Denna uppdelning kommer från Quintilianus som på 100-talet e. Kr ger oss en skissartad framställning av retorikens historia fram till sin egen tid. Enligt Quintilianus härstammar de två skolbildningarna från Isokrates respektive Aristoteles.³ Den praktiske filosofen Isokrates, med retoriken som sitt huvudsakliga ämne, startade västerlandets första stadigvarande utbildning i Athen 399 f.Kr. Han är känd som pedagog och undervisare, men hans utbildningsfilosofi byggde hela tiden på hans tankar kring retoriken som en praktisk filosofi.⁴ Traditionen från Isokrates följs sedan upp av sådana som Cicero och Quintilianus samt traditionen efter dem som ser retoriken som ett muntligt och skriftligt färdighetsämne i västerlandet från antiken till våra dagar. Aristoteles å andra sidan står som utgångspunkt för en mer vetenskaplig och filosofisk retoriktradition.

Huvuddrag

I förhållande till tidigare sofistisk retorikteori framhåller Friedrich Solmsen i sin banbrytande artikel "The Aristotelian Tradition in Ancient Rhetoric" vissa huvuddrag i den aristoteliska retoriken.⁵ För det första bryter Aristoteles mot den tidigare metoden att organisera retoriken under talets delar, *partes orationis*. Denna mer handboksmässiga uppdelning kännetecknade den allra tidigaste retorikteorin från Korax och Tisias, och senare sofister gick mycket långt med att sönderdela talet i delar för att sedan kunna ge praktiska råd för *exordium*, *narratio*, huvuddel och avslutning. Aristoteles ansåg detta vara ett mycket ytligt sätt att beskriva funktionen hos ett tal som istället måste ses som en organisk helhet. Denna helhet bör sedan enligt Aristoteles studeras utifrån tre utgångspunkter: Talets innehåll eller argumentation (*pisteis*), stil och disposition. Aristoteles lägger därmed grunden för läran om retorikens delar, *rhetorices partes*. Det andra kännetecknet är att Aristoteles gör talets innehållsliga sida till centrum i *Retoriken*. Detta märks rent kvantitativt genom att de två första böckerna behandlar *pisteis* medan stil och disposition berörs mera kortfattat i den tredje boken. I sin analys av argumentationen inom retoriken utgår han från sina logiska skrifter. Den logiska induktionen motsvaras av det reto-

3 Quintilianus, *Institutio Oratoria*, III.1.14 ff

4 För en jämförelse av Isokrates och Aristoteles retoriska teorier se Ekaterina Haskins, *Logos and Power in Isocrates and Aristotle* (Columbia: University of South Carolina Press, 2004).

5 Friedrich Solmsen, "The Aristotelian Tradition in Ancient Rhetoric", *American Journal of Philology* 62, (1941), 35-50, 169-90. Även i *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, red. Richard Lee Enos & Lois Peters Agnew (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1998), 215-243.

riska exemplet, paradigmet. Den logiska deduktionen motsvaras av den retoriska syllogismen, enthymemet. En stor del av *Retoriken* handlar följaktligen om hur man hittar premisser för de enthymem som bygger upp talets innehållsliga argumentation. I denna del av sin teori omvandlar Aristoteles den tidigare sofistiska teorin om *topos*, från att ha betecknat välkända argument ”sådana som vardera sidan trodde att den andra sidans argument för det mesta föll in under”,⁶ till att istället beteckna en sorts argument där man genom att känna igen en slags grundstruktur kan använda den även i andra sammanhang.⁷

Ett tredje kännetecken enligt Solmsen är den roll Aristoteles ger de tre olika *pisteis*: *ethos*, *pathos* och *logos*. Även om den sofistiska retorikteorin hade intresserat sig för hur man skulle påverka åhörarnas känslor, i synnerhet i talets avslutning, så är det Aristoteles som lyfter upp dem i nivå med talets förnuftsmässiga argumentation.⁸ För det fjärde urskiljer Aristoteles tre olika retoriska genrer: den juridiska, den politiska och den demonstrativa genren vilka behandlar det rätta, det goda och det sköna med utgångspunkt från de tre vanligast förekommande retoriska situationerna i den athenska demokratin. När det gäller stilen så lägger Aristoteles, för det femte, grunden för de fyra traditionella stildygdena. Han nämner uttryckligen klarhet, utsmyckning och anpassning, men den fjärde stildygderna korrekthet avhandlas även den i det femte kapitlet i bok tre som påpekar behovet av att tala korrekt grekiska.⁹

Aristoteles och den romerska retoriken

Frågan är nu i hur stor utsträckning denna aristoteliska retorikteori anammades av senare retoriker. En utgångspunkt skulle här kunna vara Cicero som i *De Oratore* 1.43 låter Scaevola utbrista: ”Peripatetikerna [Aristoteles efterföljare i den peripatetiska skolan] å sin sida skulle bevisa att det är hos dem man bör efterfråga också just de hjälpmedel och utsmyckningar som enligt din mening kännetecknar talarna. Dessutom skulle de visa att Aristoteles och Theofrastos har skrivit inte bara bättre utan också mycket mer om dessa ting än alla retoriklärare tillsammans.” Detta citat visar att Cicero väl kände till Aristoteles retorik, men det säger inte så mycket om dess inflytande på den romerska retoriken.

Solmsen besvarar frågan om inflytandet genom att systematiskt gå igenom var och en av punkterna ovan. När det för det första gäller den övergripande strukturen på den retoriska teorin nämner Aristoteles förutom talets innehåll, disposition och stil även framförandet, III.1.3. En senare efterföljare i den peripatetiska skolan har

6 *Om sofistiska vederläggningar* 34.36 [183b] svensk övers Börje Bydén (Stockholm: Thales, 2000).

7 Solmsen, ”Aristotelian Tradition”, 216-218. För en introduktion till olika sätt att förstå enthymem, se Maria Wolrath Söderberg, ”Aristoteles enthymem. Slutledningsformer eller meningsskapande processer?” *Rhetorica Scandinavica* 53 (2010) 36-66.

8 Jakob Wisse, *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero* (Amsterdam: Adolf. M. Hakkert, 1989), 13-29.

9 Aristoteles, *Retoriken*, III.2.1-2 [1404b1-8], III.5.1-7 [1407a. ???].

sedan lagt till *memoria* och därmed fullbordat *partes*-läran.¹⁰ Denna femdelade struktur förs sedan vidare till de grekiska retoriker som är förlagor till Cicero och författaren till *Ad Herennium* på 80-talet f.Kr.¹¹ Quintilianus baserar sin framställning av retorikens teori på denna *partes*-lära: *inventio* III.4-VI, *dispositio* VII, *elocutio* VII-XI.1, *memoria* XI.2 och *pronuntiatio* XI.3. Den alternativa strukturen som utgår från talets delar lever dock kvar parallellt med den aristoteliska strukturen i andra delar av den romerska retoriken.¹²

Den aristoteliska retorikens fokus på talets logiska argumentation, och i synnerhet enthymemet som den retoriska syllogismen, lever inte vidare på samma sätt i den romerska retoriken. Istället för att bearbeta den problematik som uppstår när man i argumentationen utgår från den *doxa* som åhörarna kan tänkas besitta, inriktar sig den romerska retoriken på hur man bör underbygga var och en av de tre delarna i enthymemet när den talar om epikirem, en argumentationsmodell med upp till fem olika delar.¹³

Aristoteles betoning på *ethos* och *pathos* som nödvändiga delar i argumentationen nedtonas snabbt redan i den efterföljande hellenistiska retoriken där den stoiska skolan hade stort inflytande. Cicero introducerar känslornas roll genom att nämna både *delectare* och *movere* som två av talarens plikter.¹⁴ Quintilianus ser inte heller han känslorna som en del av argumentationen utan ser *ethos* och *pathos* som sätt att påverka domarna, där *ethos* står för de lugna känslorna och *pathos* de våldsamma.¹⁵

När det för det fjärde gäller de retoriska genrerna så har däremot enligt Quintilianus alla de erkända auktoriteterna enats om att följa Aristoteles indelning i tre genrer.¹⁶ Slutligen så blir även de fyra aristoteliska stildygdena korrekthet, klarhet, utsmyckning och anpassning standard i den romerska retoriken.¹⁷ Solmsen avslutar sin översikt med att påpeka att det är förvånande att man tidigare inte betonat kontinuiteten mellan den aristoteliska retoriken och den romerska retoriken när Cicero faktiskt själv påstår att han skriver sina tre böcker i *De oratore* i aristotelisk stil.¹⁸

Om vi ska sammanfatta Aristoteles inflytande på den klassiska retoriken kan vi alltså säga att han lägger grunden till *partes*-läran, att de tre retoriska genrer och de fyra stildygdena blir standard i all retorikteori, men att hans betoning på talets

10 Theofrastos 371-287 f. Kr, Aristoteles efterträdare i den peripatetiska skolan, lade till framförandet till *partes*-läran. Vem som senare lade till *memoria* är okänt, Solmsen, "Aristotelian Tradition", 222.

11 Quintilianus talar om en majoritet av auktorer som följer denna uppdelning, III.3.1.

12 *Rhetorica ad Herennium* behandlar *inventio* genom att i tur och ordning förklara utformningen av argumentationen i var och en av de delar ett tal består av: inledning, sakframställning, ståndpunktsprecisering, bevisning, motbevisning och avslutning, I.4- II.50.

13 Cicero, *De inventione*, 1.60f

14 Cicero, *De inventione*, II 114, 128, 310. För en utförligare behandling av förhållandet mellan *ethos* och *pathos* hos Aristoteles och Cicero, se Wisse, *Ethos and Pathos*, 245-250.

15 *Institutio Oratoria*, VI 2.9.

16 *Institutio Oratoria* III.4.1

17 Cicero *De oratore* III 148, 187. Quintilianus *Institutio Oratoria* VIII, IX, X, XI.1.

18 Solmsen, "Aristotelian Tradition", 236 med hänvisning till Cicero *Epistulae ad Familiares*, 1.9.23.

innehållsliga sida nedtonas och att man omformar synen på förhållandet mellan ethos och pathos.

Detta stora inflytande på retorikteorin står i en viss spänning till det faktum att texten till Aristoteles *Retoriken* efter hans död blev ganska okänd till dess att Andronikos av Rhodos, ledaren för den peripatetiska skolan i Athen, gav ut Aristoteles skrifter under första århundradet f. Kr.¹⁹ Ingemar Düring hävdar exempelvis att Aristoteles *Retoriken* inte haft något inflytande alls på den antika retorikteorin.²⁰ Det är dock i ljuset av sammanfattningen ovan att gå för långt. Mycket talar för att Cicero mycket väl kände till Aristoteles retorik, och har den som en slags förlaga för sin egen teori även om han inte slaviskt följer Aristoteles i spåren.²¹ I den romerska retoriken får den isokratiska retoriktraditionen starka efterföljare i Cicero och Quintilianus som betonar retorikens roll som ett undervisningsämne inriktat på att skapa den fulländade talaren.

Förmedling till västerlandet

Vi är därmed framme vid den tredje huvudfrågan i denna översikt: Hur Aristoteles *Retoriken* förmedlades från romarriket till vårt moderna västerland. Framställningen måste här med nödvändighet bli ytterst kortfattad.²² Under bysantinsk tid var intresset för Aristoteles *Retoriken* mycket litet. Enligt Thomas Conley berodde det på att ”they didn’t need him and they didn’t read him.”²³ Intresset inriktades istället på att förstå *stasis*-läran och systematisera den retorikteori som härstammade från Hermogenes.²⁴

Det var istället i första hand araberna som förmedlade Aristoteles till oss i västvärlden, och den retorikteori de förmedlade var den aristoteliska.²⁵ Av särskilt intresse är här att den arabiska filosofiska traditionen har bevarat *Retoriken* och *Poe-*

19 För textens historia se Akujärvi, ”Inledning”, 13-15.

20 Aristoteles: *Darstellung und Interpretation seines Denkens* (Heidelberg: Carl Winter, 1966), 124, 137-138.

21 Argumenten för att Cicero kände till Aristoteles *Retoriken* sammanfattas av Wisse, *Ethos and Pathos*, 152-163. Se även Thomas Zinsmaier ”Aristotelische Einflüsse auf Ciceros Rhetoriktheorie” i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knape & Thomas Schirren (Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005), 127-140.

22 Mycket av det som jag här väljer att hoppa över finns förtecknat i Keith V. Ericksons omfattande bibliografi över 1563 verk kring Aristoteles *Retoriken* 1475-1975, *Aristotle’s Rhetoric: Five Centuries of Philological Research* (Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1975). Erickson har senare publicerat en kortare bibliografi, ”A Decade of Research on Aristotle’s Rhetoric 1970-1980, *Rhetoric Society Quarterly* 12 (1982), 62-66.

23 Thomas Conley, ”Notes on the Byzantine Reception of the Peripatetic Tradition in Rhetoric,” i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, red. William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady (New Brunswick: Transaction Publishers, 1994), 217-242, 218.

24 Den viktigaste texten i *Corpus Hermogenianum* är *Peri Staseos*, översatt av Malcolm Heath som *Hermogenes On Issues: Strategies of Argument in later Greek Rhetoric* (Oxford: Clarendon, 1995).

25 Renate Würsch, ”Die arabische Tradition der aristotelischen Rhetorik”, i *Aristotelische Rhetoriktradition*, 153-163.

tiken²⁶ som integrerade delar av *Organon*,²⁷ den sammanfattande beteckningen på Aristoteles logiska verk. Detta står i stark kontrast till den västerländska traditionen där *Organon* endast omfattar *Kategorierna*, *De interpretatione*, *Första analytiken*, *Andra analytiken*, *Topiken* och *Om sofistiska vederläggningar*.²⁸ När man betänker att *Organon* under medeltiden var grunden för allt filosofisk tänkande inom logikens område får det vittgående konsekvenser för hur vi bör tolka *Retoriken* samtidigt som det leder till en omvärdering av medeltidens filosofi. Om logiken är en hjälpevetenskap för alla andra vetenskaper, bör då inte retoriken också vara det? Deborah Black undersöker konsekvenserna av detta i en omfattande monografi.²⁹ En av konsekvenserna är att man mycket väl kan se såväl retorik som dikt Konst som ett produktivt kunnande, istället för ett rent teoretiskt. Men retoriken som en produktiv konstform yttrar sig inte i första hand genom att producera en produkt, det Aristoteles kallar för *poiësis*, utan snarare i den konstform där handlandet i sig står i centrum, vilket Aristoteles kallar *praxis*.³⁰

I västerlandet var Aristoteles *Retoriken* under lång tid helt okänd och blir först bekant genom de latinska översättningar som görs under högmedeltiden. Jakob från Venedig påbörjade 1125-1130 översättningen av Aristoteles logiska huvudskrifter. *Retoriken* översattes inte förrän långt senare och blev inte känd förrän 1269 då dominikanen Wilhelm von Moerbekes bokstavliga översättning spreds ut i Europa. Hans ordensbroder Thomas av Aquino, medeltidens störste teolog, tog dock inga djupa intryck av *Retoriken*. Hans *Summa theologica* intresserade sig inte för persuasivitet. De delar han utvecklade var främst Aristoteles diskussion om *pathos* i bok II, vilken han utvecklade i läran om affekterna, *passiones animae*.³¹

Aristoteles hade dock som filosof ett avgörande inflytande på skolastiken. När man under renässansen gör upp med skolastiken får Aristoteles göra tjänst som projektyta för kritiken av det gamla och förlegade. En av de argaste kritikerna av den traditionella synen på retorik var Petrus Ramus (1515-1572), professor i filosofi och retorik vid universitetet i Paris. Han skrev ett flertal polemiska skrifter där han attackerade Aristoteles, Cicero och Quintilianus. I *Aristotelicae animadversiones*

26 *Poetiken* finns på svenska under titeln *Om diktkonsten*, övers. Jan Stolpe (Stockholm: Alfabeta, 1994).

27 John W. Watt, "Syriac Rhetorical Theory and the Syriac Tradition of Aristotle's Rhetoric," i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, red. William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady (New Brunswick: Transaction Publishers, 1994), 243-260, 257.

28 Denna uppdelning har kodifierats i Bekkers standardutgåva av den grekiska texten till Aristoteles skrifter, *Aristotelis opera. Aristoteles Graece*, 2 vol. ex recensione Immanuelis Bekkeri (Berlin: Reimer, 1831). *De interpretatione* och *Sofistiska vederläggningar* finns i svensk översättning av Börje Bydén (Stockholm: Thales, 2000).

29 Deborah L. Black, *Logic and Aristotle's Rhetoric and Poetics in Medieval Arabic Philosophy* (Leiden: Brill, 1990).

30 José Luis Ramírez har på ett flertal ställen utvecklat förhållandet mellan dessa begrepp. Mest utförligt i inledningen till avhandlingen *Skapande mening: En begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering* (Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering (Nordplan), 1995), 1-16.

31 Franz Josef Worstbrock, "Die Rhetorik des Aristoteles im Spätmittelalter: Elemente ihrer Rezeption" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, 164-196.

1543 attackerar han den traditionella uppdelningen mellan retorik och filosofi. Istället för att båda skulle studera språkets innehållsliga sida införde han den radikala uppdelningen där filosofin skulle ägna sig åt innehållet, grammatiken åt syntax och etymologi medan det som blev kvar för retoriken var endast stil och framförande. Därmed spräckte Ramus nyretorik den klassiska *partes*-läran och lade grunden för synen på retoriken som endast blomsterspråk. Ramus filosofi, *ramismen*, fann stor spridning i den protestantiska världen eftersom den så radikalt kritiserade den klassiska lärdomen, där skolastiken och Aristoteles blev den gemensamma mål-tavlan.³²

Med tanke på den protestantiska kritiken av skolastiken är det kanske inte så konstigt att det sker en motreaktion på den katolska sidan. Renässansens syfte var ju att återupptäcka den antika världens kulturarv, och främst i detta kulturarv stod retoriken. Under senare delen av 1500-talet uppstår en veritabel Aristotelesrenässans i Italien, och särskilt en fascination för hans *Retoriken* som utges i 37 upplagor i Italien och totalt 95 upplagor i Europa mellan 1477 och 1599.³³ Aristoteles *Retoriken* var därför välkänd för renässansens lärde. På den katolska sidan hade *Retoriken* en betydelsefull roll att spela när man under motreformationen skulle avgöra retorikens roll i den ny-skolastiska teologin som återopade Aristoteles.³⁴

På den protestantiska sidan hade Ramus inte helt stoppat Aristoteles inflytande. Striden mellan den gamla och den nya retoriken var het. En av Ramus starkaste kritiker var Gerhard Johann Vossius, 1577-1649. Han var en av renässansens lärda män, en holländsk kalvinist vars fyra retorikböcker hade stort inflytande. Hans *Elementa rhetorica* var den grundläggande läroboken i retorik i de svenska skolorna från mitten av 1600-talet till mitten av 1800-talet och utkom i minst 24 upplagor på latin och svenska.³⁵ Han hämtar material från Hermogens, Menander Rhetor och Cicero, men främst från Aristoteles. Från Aristoteles hämtar han inledningsvis definitionen av retorik som ”konsten att i varje enskilt fall se vad är ägnat att övertyga”. Precis som Aristoteles ser han retorikens område som sådant som rör samhällslivet. Han betonar *ethos*, *pathos* och *logos*, och bygger hela sin framställning på *partes*-läran. De tre retoriska genrererna är centrala. Inflytandet från Aristoteles märks särskilt när det gäller diskussionen av *pathos*.³⁶

32 Thomas M. Conley, *Rhetoric in the European Tradition* (Chicago: University of Chicago Press, 1990), 128-133; Walter J. Ong, *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1958).

33 Paul D. Brandes, ”Printings of Aristotle’s Rhetoric During the Fifteenth and Sixteenth Centuries”, *Communications Monographs* 52 (1985), 368-76; Omtryckt i *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, 245-57. För en mer utförlig discussion, se Lawrence Green, ”The Reception of Aristotle’s Rhetoric in the Renaissance”, i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, 320-348.

34 Ekkehard Eggs, ”Die frühneuzeitliche Rezeption der aristotelischen Rhetorik in Frankreich und Italien” i *Aristotelische Rhetoriktradition*, 197-272.

35 Vossius *Elementa rhetorica* finns översatt till svenska och utgiven av Stina Hansson, (Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Meddelanden nr 5, 1990).

36 Om Vossius aristotelianism, se Conley, *Rhetoric in European Tradition*, 159-161; samt Ralph Häfner, ”Antiquarismus und Sprachgebrauch. Zum Problem der elegantia in Gerhard Johann Vossius’ rhetorischer Kunstlehre”, i *Aristotelische Rhetoriktradition*, 273- 309.

Trots det som här sagts om Aristoteles betydelse för retorikämnet så hade hans retorik en underordnad roll i förhållande till den isokratiska vältalighetstraditionen som dominerade retorikämnet inom trivium. Aristoteles vetenskapliga betraktelsesätt på retoriken fick inte genomslag under medeltidens mera praktiska inriktning mot predikokonst, brevkonst (*ars dictaminis*) och skaldekonst.³⁷ Teoretiskt lutar man sig här mera mot Isokrates efterföljare i den romerska retoriken såsom Cicero och Quintilianus. Ciceros *De Inventione* tillsammans med *Rhetorica ad Herennium* var länge de dominerande retoriska läroböckerna.³⁸ Eftersom retorikundervisningen varit så praktiskt inriktad hade dessutom de retoriska övningarna i *progymnasmata* en stor inverkan på förståelsen av retorik från bysantisk tid till svenskt 1800-tal. I dessa övningar har Aristoteles teori endast en underordnad roll när man bland de medeltida kommentatorerna försöker att systematisera övningsserien.³⁹

Neo-aristotelianismen

Den fjärde huvudfrågan i denna översikt rör den betydelse Aristoteles *Retoriken* hade för etableringen av retorikämnet som en självständig vetenskaplig disciplin i USA på nittonhundratalet. Anledningen till att vi vänder oss till USA är att det retorikämne vi idag känner till vid svenska universitet i mycket stor utsträckning är ett resultat av att retoriken etablerades som ett eget akademisk ämne i USA under nittonhundratalet. Den betydelse Aristoteles *Retoriken* hade för etableringen av retorikämnet som en självständig vetenskaplig disciplin i USA på nittonhundratalet kan knappast överskattas. Aristoteles *Retoriken* har haft en så stark ställning att den gett namn åt den skolbildning som i drygt femtio år dominerade retorikforskningen.

Den starka roll som Aristoteles *Retoriken* tillskrivs när retorikämnet växer fram i USA märks när J.E.C. Welldon 1886 hyllar verket ”som kanske det enda tillfället när en bok inte bara påbörjar en vetenskap, men fulländar den”⁴⁰. Det kanske är att ta i lite för mycket, men säger ändå en del om den fortsatta verkningshistorien. Retorikens historia i den amerikanska retorikteorin är faktiskt till en mycket stor del historien om tolkningen av och inflytandet från Aristoteles retorik.⁴¹

37 James J. Murphy, *Rhetoric in the Middle Ages: A History of the Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, 2 Uppl. (Tempe, Arizona : Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2001).

38 James A. Herrick, *Theory and History of Rhetoric*, 3 uppl. (Boston: Pearson, 2005), 123.

39 Anders Eriksson, *Retoriska övningar: Athonios' Progymnasmata* (Nora: Nya Doxa, 2002); Anders Eriksson, ”Athonios: Västerlandets lärare”, i *Rhetorica Scandinavica* 24 (2002), 20-34.

40 Citerad i inledningen av Lane Coopers översättning av Aristoteles *Retoriken* (New York: Appleton- Century-Croft, 1932), xii.

41 Litteraturen kring Aristoteles *Retoriken* i nyare forskning är omfattande. En av de bästa introduktionerna är den tjugosidiga ”Aristotle's Rhetoric: A Guide to the Scholarship” av Arthur E. Walzer, Michael Tiffany och Alan G. Gross, i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan G. Gross & Arthur E. Walzer (Carbondale: Southern Illinois University, 2000), 185-203. Översikten indelas i följande områden: 1. Text: Editions, Translations, Basic Reference; 2. Contexts: Rhetorical and Political, Theoretical, Canonical, Intellectual; 3. Concepts; 4. Composition and the Uses of the Rhetoric.

Kanske märks detta inflytande allra tydligast i den neo-aristoteliska skolan som dominerade den amerikanska retorikforskningen fram till slutet av 1970-talet.⁴² Skolbildningen tar sin utgångspunkt i den berömda artikel av Herbert A. Wichelns som signalerade etableringen av *Speech* som ett eget akademiskt ämne vid universitetet i USA. I artikeln argumenterar Wichelns för att retorisk kritik är något annat än litterär kritik.

Tillvägagångssättet i en retorisk analys innefattar ett studium av talarens personlighet som en avgörande faktor. Det innefattar även mannens offentliga karaktär – inte vad han var, men vad han ansågs vara. Det kräver en beskrivning av talarens publik och av de huvudtankar som han sökte påverka sina åhörare med – hans ämnen, de motiv han appellerade till, beskaffenheten av de argument han framförde. ... Man måste dessutom beakta förhållandet mellan de bevarade texterna och det som faktiskt sades. ... En retorisk analys kan inte heller undvika talarens disposition och hans sätt att uttrycka sig, inte heller hans sätt att förbereda sig och hans sätt att framföra sitt budskap i talarstolen. ... 'Stil' – i betydelsen ordval och meningsbyggnad – måste få sin uppmärksamhet. ... Slutligen bör talets effekt på de närvarande åhörarna inte försummas, varken hos vittnen eller i nedteckningar av händelsen.⁴³

Wichelns riktlinjer antogs snabbt av de retorikforskare som ville studera talekonst och bidrog starkt till att *Speech* etablerades som ett eget akademiskt ämne i USA, skilt från moderämnet engelska. Detta innebar att retorik kom att uppdelas i en muntlig del inom *Speech*, som sedan kom att kallas *Communication*, och en skriftlig del som fanns kvar inom modersmålsundervisningen i form av *Rhetoric-Composition* inom *English departments*.⁴⁴

Redan 1927 hade likheterna mellan Wichelns riktlinjer och Aristoteles *Retoriken* påtalats av flera kritiker vilka därmed återopade Aristoteles auktoritet för sitt eget arbete. År 1934 kallades denna kritiska ansats för aristotelisk, den dominerade den nya disciplinen *Speech* så mycket att Wichelns riktlinjer anammades i ett stort projekt för att undersöka amerikansk talekonst, utgivet av Brigrance 1943-55.⁴⁵

Den ”aristoteliska” kritiken fick sitt ultimata uttryck i den tongivande läroboken *Speech Criticism* av Thonssen och Baird 1948 enligt vilken teoretiska utsagor i Ari-

42 För den neo-aristoteliska skolans inflytande, see Robert N. Gaines, ”The Contemporary Arts of Practical Discourse” i *Rereading Aristotle’s Rhetoric*, 3-23.

43 Herbert A. Wichelns, ”The Literary Criticism of Oratory”, i *Studies in Rhetoric and Public Speaking in Honor of James A. Winans*, red. A. M. Drummond (New York: Century, 1925), 212-213. Artikeln finns som klassiker i dansk översättning med introduktion av Lisa Storm Villadsen, ”Den litterære kritik af talekunst”, *Rhetorica Scandinavica* 13 (2000), 4-32.

44 För en kortfattad beskrivning av dessa två huvudriktningar inom den amerikanska retoriken, se Patricia Bizzell & Bruce Herzberg, ”Introduction to Modern and Postmodern Rhetoric”, i *The Rhetorical Tradition: Readings from Classical Times to the Present*, 2 uppl. (Boston: Bedford/St. Martins, 2001), 1183-1187.

45 William Norwood Brigrance, *A History and Criticism of American Public Address*, 3 vol. (New York: McGraw, 1943-55).

stoteles Retoriken var ”säkra utgångspunkter” för all sorts retorisk analys.⁴⁶ Ända fram till 70-talet dominerade denna inriktning den amerikanska retorikforskningen.⁴⁷ Till stor del är detta även den analysmetod de flesta studenter på svenska universitet får lära sig under den första terminen av sina retorikstudier när de använder den klassiska retorikens teorier för analytiska syften.⁴⁸

Efter att under närmare femtio år ha dominerat retorikforskningen är det inte konstigt att invändningarna efter hand staplade sig på varandra. Invändningarna sammanföll tidsmässigt med 1960-talets studentprotester och handlade bland annat om att man inte skulle behöva lära sig retorikhistoria för att analysera sin samtid, att den klassiska retorikens samlade teorier blir en alltför tung taxonomisk börda för analys, och att resultaten var alltför förutsägbara.⁴⁹

Edwin Blacks kritik 1965 mot det han kallade neo-aristotelisk kritik spelade en avgörande roll för den fortsatta utvecklingen. Black hävdade att den neo-aristoteliska kritiken ignorerade talets påverkan på de retoriska konventionerna och dess inflytande på talaren. Han menade även att den neo-aristoteliska kritiken inte beaktade talets effekt på kritikern och de värderingar som retorn själv ger uttryck för. Black beskriver hur den neo-aristoteliska kritiken för det första förändrade en undervisningstradition inriktad på att lära talekonst till att bli en tolkningslära av talekonst. För det andra undersöker han hur fokus i den neoaristoteliska metoden fokuserar på att övertyga publiken. Bedömningen av talet fokuserar därför på dess effektivitet på den närvarande publiken. Till sist visar Black hur neo-aristotelianismen både vantolkar Aristoteles och dessutom är otillräcklig som kritisk metod.⁵⁰

Om man ska utvärdera den neo-aristoteliska analysmetoden är det viktigt att notera att vare sig företrädare eller motståndare i någon högre grad relaterade metoden till Aristoteles *Retoriken*. Naturligtvis använde man flitigt såväl de tre *pisteis*, *partes*-läran och de tre retoriska genrerna, men detta skedde oftast utan referens till Aristoteles *Retoriken*. Inte ens när de skulle förklara den aristoteliska metoden går t.ex. Thonssen och Baird mer än på ett ytligt sätt in på vad Aristoteles fak-

46 Lester Thonssen & A. Craig Baird, *Speech Criticism: The Development of Standards for Rhetorical Appraisal* (New York: Ronald, 1948), 15.

47 Se James Jasinski, ”Criticism in Contemporary Rhetorical Studies”, i *Sourcebook on Rhetoric: Key Concepts in Contemporary Rhetorical Studies*, red. idem (Thousand Oaks: Sage, 2001), 125-144. Enligt Sonja Foss slutade diskussionen kring och försvaret för den neo-aristoteliska analysmetoden i det stora hela i början av 1970-talet, *Rhetorical Criticism: Exploration & Practice* (Long Grove: Waveland, 2004), 28. Forbes Hill, som själv brukar anses vara en företrädare, är inte lika kritisk mot det han kallar ”traditional criticism ... usually taken to mean criticism guided by the theory of rhetoric handed down from antiquity”, ”The ’Traditional’ Perspective”, i *Rhetorical Criticism: Perspectives in Action*, red. Jim A. Kuypers (Lanham: Lexington books, 2009), 39-61, 39.

48 Brigitte Mral & Maria Karlberg, *Heder och påverkan: Att analysera modern retorik* (Stockholm: Natur och kultur, 1998); Bo Renberg, *Retorikanalys: En introduktion* (Lund: Studentlitteratur, 2007).

49 Michael Leff, ”Fortolkande retorisk kritik: Et Case Studium af Martin Luther King’s Letter from Birmingham Jail”, *Rhetorica Scandinavica* 26 (2003), 6-19.

50 Edwin Black, *Rhetorical Criticism: A Study in Method* (New York: Macmillan, 1965), 35, 76, 78.

tiskt säger. Kritikerna av neo-aristotelianismen siktar dessutom ofta in sig på aspekter som inte alls kan härledas till Aristoteles, exempelvis Wichelns betoning på att studera talets effekt. När kritiken siktade in sig på något som faktiskt har belägg i Aristoteles text, t.ex. att retoriken enligt *Retoriken* 1.1.13-14 skulle vara moraliskt neutral, så kritiserar man Aristoteles åsikt eftersom den inte överensstämmer med ens egen mer politiskt orienterade agenda. Både motståndare till och företrädare för den neo-aristoteliska skolan arbetar med en mycket uttunnad förståelse av Aristoteles text, där Aristoteles används mest som en symbol och auktoritet.⁵¹

Tolkningen av Aristoteles *Retoriken* blev inom retorikforskningen en stridsfråga. Richard McKeon har noterat att Aristoteles inflytande generellt ger upphov till två olika reaktioner “antingen en revolt mot hans förlegade auktoritet eller en nyupp-täckt av hans bortglömda metoder”⁵². Michael Leff noterar att detta även gäller nittonhundratalets retorikhistoria som kan indelas efter förhållandet till Aristoteles *Retoriken*. Traditionalister accepterar Aristoteles auktoritet, radikala revisionister förnekar den, medan moderata revisionister söker att återupptäcka dess mening och betydelse.⁵³

På samma sätt som Aristoteles *Retoriken* har dominerat forskningen under inflytande av den neo-aristoteliska skolan har boken dessutom haft ett avgörande inflytande på tre dominerande läroböcker i retorik: Edward P. J. Corbett, *Classical Rhetoric and the Modern Student*;⁵⁴ Winiford Horner *Rhetoric in the Classical Tradition*,⁵⁵ och Sharon Crowley *Ancient Rhetorics for Contemporary Students*.⁵⁶ På svensk mark kan samma sak sägas om Janne Lindqvist Grindes *Klassisk retorik för vår tid*.⁵⁷

Burke, Perelman och Toulmin

Innan vi i denna översikt går vidare till det förnyade intresset för Aristoteles *Retoriken* de senaste tjugo åren kan det vara på sin plats att påpeka den stora roll Aristoteles *Retoriken* haft för de tre kanske största personerna i den samtida retorikforskningen: Burke, Perelman och Toulmin. Alla tre ses som företrädare för en ny retorik som ofta sätts i motsats till en gammal klassisk retorik. Om denna nya retorik säger dock Corbett att när han studerar den så är han “uppriktigt förvånad över hur mycket som lanseras som nytt endast är Aristoteles i ny utstyrsel eller ny termino-

51 Robert N. Gaines, ”Aristotle’s Rhetoric and the Contemporary Arts of Practical Discourse”, i *Rereading Aristotle’s Rhetoric*, red. Alan G. Gross & Arthur E. Walzer (Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000), 3-23, 5-7.

52 “Rhetoric and Poetic in Aristotle”, i *Aristotle’s Poetics and English Literature: A Collection of Critical Essays*, red. Elder Olson (Chicago: Chicago University Press, 1965), 233.

53 Michael Leff, “The Uses of Aristotle’s Rhetoric in Contemporary American Scholarship”, *Argumentation* 7 (1993), 313-327, 314.

54 Edward P. J. Corbett, *Classical Rhetoric and the Modern Student* (New York: Oxford UP, 1965). Senare utgåvor 1971, 1990, 1999.

55 Winiford Horner *Rhetoric in the Classical Tradition* (New York: St. Martins, 1988).

56 Sharon Crowley *Ancient Rhetorics for Contemporary Students* (New York: Macmillan, 1994). Senare utgåvor 1999, 2004, 2009, 2012.

57 Janne Lindqvist Grinde *Klassisk retorik för vår tid* (Lund: Studentlitteratur, 2008) 36. n. 21.

logi”⁵⁸ Inflytandet från Aristoteles kan summeras i orden *enteleki*, *endoxa* och *enthymem*.

Den kanske mest inflytelserike nyretorikern Kenneth Burke hade i sitt bibliotek ett tummat exemplar av Loebutgåvan av Aristoteles *Retoriken*. I Burkearkivet finns en tätskriven text om ca 20 sidor med anteckningar om Aristoteles *Retoriken*.⁵⁹ I den amerikanska retorikforskningen är Burkes aristotelianism ett välkänt och omvittnat begrepp. Kanske kommer detta lite som en överraskning för en skandinavisk publik som vant sig vid att se Burkes moderna retorik som en motpol till den klassiska, men för alla som läst *A Grammar of Motives* och *A Rhetoric of Motives* är det ingen överraskning.

En ingång till Burkes förhållande till Aristoteles kan vara Burkes begrepp ”rotten with perfection”, en ingång i hans ”guilt–redemption cycle” som är en startpunkt i det livets drama han analyserar i dramatismen. Denna strävan efter perfektion har stora likheter med ett av Aristoteles grundbegrepp, *enteleki*.⁶⁰ Enligt Aristoteles filosofi strävar människan hela tiden mot sitt *telos*, slutmål. Tragiken i livets drama är att vi människor så ofta misslyckas att nå detta mål. Lewis Hershey har försökt precisera innebörden i Burkes aristotelianism och finner följande tre punkter: en syn på språkanvändning som en ständig process, ett pragmatiskt begreppsloggörande av språkets retoriska dimension, samt konstruktionen av en deskriptiv terminologi för att studera retorik som ett språkligt fenomen.⁶¹ Det finns en större likhet i betoning på språkets retoriska funktion än vad många kanske tänker sig, även om Burkes något excentriska terminologi skiljer sig åt från företrädaren. Men för att förstå Burke måste man först förstå Aristoteles.⁶²

Den andre nyretorikern är Chaïm Perelman som 1958 tillsammans med Lucille Olbrechts-Tyteca gav ut *La Nouvelle Rhétorique: Traité de l'Argumentation*. I inledningskapitlet tar han avstånd från den tradition inom retoriken som sett den som vältalighet, det jag ovan karaktäriserat som den isokratiska traditionen, för att istället intressera sig för de tankeprocesser som logiker studerar. ”Det räcker med att citera Aristoteles *Retoriken* för att se att vårt perspektiv på retoriken kan stoltsera med lysande exempel.”⁶³ Aristoteles är sedan den naturliga utgångspunkten när

58 E. P. J. Corbett, ”Rhetoric in search of a past, present and future” i *The Prospect of rhetoric: Report of the National Development Project*, red. L. Bitzer & E. Black (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1971), 166-178, 169.

59 James Zappen, ”Introduction” till Kenneth Burke, ”On Persuasion, Identification, and Dialectical Symmetry”, *Philosophy and Rhetoric* 39 (2006) 333-334.

60 Stan A. Lindsay, *Implicit rhetoric: Kenneth Burke's extension of Aristotle's concept of entelechy* (Lanham, MD: University Press of America, 1998).

61 Lewis B. Hershey ”Burke's Aristotelianism: Burke and Aristotle on Form,” *Rhetoric Society Quarterly* 16 (1986) 181-185.

62 Virginia Holland hävdar i sin avhandling *Counterpoint: Kenneth Burke and Aristotle's Theories of Rhetoric* (New York: Philosophical Library, 1959), att Burkes teori är grundad i Aristoteles och att det inte finns något i Burkes retoriska teori som inte är implicit i Aristoteles, 108.

63 Engelsk översättning *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1969), 6. På sidan innan säger han att ”We hope that our attempts will contribute to the revival of an ancient and glorious tradition”.

Perelman utvecklar sin argumentationsteori.⁶⁴ Mats Rosengren skriver i inledningen till *Retorikens imperium* att Perelmans nyretorik är en transformation av den klassiska retorikens talekonst till en teori om språkbruk i allmänhet. Perelman söker ett sätt att bedöma värdeomdömenas logik och finner det inte i den traditionella filosofin eller logiken utan i en kombination av Aristoteles dialektik och retorik. Han tar sin utgångspunkt i den argumentationskonst som utgår från de av åhörarna allmänt omfattade åsikterna. Dessa *endoxa* är samtidigt utgångspunkten för Aristoteles *Retoriken*.⁶⁵ Perelman föredrar att kalla dessa utgångspunkter *eulogos*, allmänt accepterad och acceptabel.⁶⁶ Från denna gemensamma bas bygger sedan Perelman sin argumentationsteori som i mycket kan ses som en vidareutveckling av det aristoteliska arvet.⁶⁷ Rosengren ägnar ett kapitel av sin avhandling åt det sätt på vilket Perelmans nya retorik är en återupptäckt av Aristoteles *Retoriken*.⁶⁸

Den tredje nyretorikern är Stephen Toulmin.⁶⁹ Hans banbrytande verk *The Uses of Argument* från 1958 är liksom Perelmans *Nya Retorik* en argumentationslära.⁷⁰ Han delar in argumentationsläran i två typer. De teoretiska eller analytiska argumenten liknar Platons ideal för en formell deduktiv logik. Den andra typen är de praktiska eller innehållsliga argumenten vilka liknar de teorier Aristoteles utvecklade i *Topiken* och *Retoriken*. Det är dessa senare argument Toulmin utvecklar. Argumentationen är enligt Toulmin fältberoende vilket innebär att sättet att argumentera skiljer sig åt inom olika ämnesområden. Detta är en genuint retorisk synpunkt, även om Toulmin inte använder det ordet. Den modell för argumentationen som Toulmin utvecklar är i stora delar samma modell som Aristoteles *enthymem*.⁷¹ Toulminmodellen för argumentationsanalys introducerades 1960 till den amerikanska

- 64 Se särskilt de fyra första kapitlen i *The New Rhetoric* om "Framework of argumentation". Aristoteles är den mest citerade författaren i boken, hela 78 gånger. Aristoteles *Retoriken* har samma roll som den naturliga utgångspunkten för Perelmans tänkande i de fyra första kapitlen av *Retorikens imperium: Retorik och argumentation* (Ödåkra: Retorikförlaget, 2013).
- 65 *Retoriken* 1.1.12. Aristoteles beskriver *endoxa* i *Topica* 1.1.100a.
- 66 *Retorikens imperium*, 30.
- 67 Josef Kopperschmidt betonar kontinuiteten mellan Aristoteles och Perelman, "Aristoteles' 'Neue Rhetorik'? Oder: Perelman und die Idee des universalen Publikums" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, 328-362. För de olika synsätten på retorikens *topos*, se Barbara Warnick "Two Systems of Invention: The Topics in the Rhetoric and The New Rhetoric", i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, 107-129.
- 68 Mats Rosengren, *Psychagogia Konsten att leda själar: Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaim Perelman* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, 1998), 87-101.
- 69 Även om Toulmin kanske inte själv betraktade sig som retoriker har han en självklar roll i den moderna retoriken, se kap 4 "Stephen Toulmin" i Sonja K. Foss, Karen A. Foss & Robert Trapp, *Contemporary Perspectives on Rhetoric*, 2 uppl. (Prospect Heights: Waveland Press, 1991), 87-117.
- 70 Stephen Toulmin *The Uses of Argument* (Cambridge: University Press, 1958).
- 71 Manfred Kienpointner visar hur Toulmin passar in i 1900-talets aristoteliska retoriktradition, "Aristotelische Rhetoriktradition im 20. Jahrhundert" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, 371-373. Toulmin har själv påpekat de stora likheterna i "Logic, Rhetoric and Reason: Redressing the Balance" i *Argumentation Illuminated*, red. F. H. Van Eemeren & R. Grootendorst (Amsterdam: SICSAT, 1992, 3-11, 5).

retorikforskningen,⁷² och har sedan blivit mycket använd i retorikundervisningen.⁷³

En omläsning av Aristoteles

Till sist kommer vi till frågan hur det kommer sig att vi de senaste tjugo åren, efter den häftiga kritiken mot den neo-aristoteliska skolan, sett ett sådant ökat intresse för Aristoteles *Retoriken* inom en mängd olika vetenskapsområden. Dilip Gaonkar, som är en av de skarpaste kritikerna av den aristoteliska retoriksynen, ger en förklaring när han säger att den omvandling av retoriken till ett analysverktyg man sett inom vetenskapsretoriken ”ursprungligen framträdde i form av neo-aristotelianism”⁷⁴.

Michael Leff summerar i en översiktsartikel hur vi nu ser den neoaristoteliska läsningen av Aristoteles *Retoriken* som en felläsning som den senare forskningen har korrigerat.⁷⁵ Leff listar dessa korrigeringar i sex punkter. 1. Den gamla uppfattningen att Aristoteles skilde logiska och känslomässiga argumenttyper åt har givet vika för uppfattningen att *Retoriken* påvisar ett komplext samspel mellan förnuft och känsla.⁷⁶ 2. Uppfattningen att enthymemet endast hade att göra med den förnuftsmässiga argumentationen har givit vika för uppfattningen att enthymemet innefattar pathos och ethos.⁷⁷ 3. Med tanke på de två första punkterna behöver uppfattningen att Aristoteles ger företräde åt retorikens logiska och faktamässiga dimensioner revideras.⁷⁸ 4. Antagandet att enthymemet endast är en populariserad form av den analytiska syllogismen kritiseras eftersom forskare har kommit att förstå enthyme-

72 Richard Fulkerson, ”Toulmin, Stephen” i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, Utg. Theresa Enos (New York: Garland, 1996), 726-727.

73 Andrea A. Lunsford, John J. Ruszkiewicz, Keith Walters, *Everything's an Argument: with readings* 4:e uppl. (Boston : Bedford/St. Martin's, 2007). Charlotte Jørgensen och Merete Onsberg, *Praktisk argumentation: Grundbok i retorisk argumentation* (Åstorp: Retorikförlaget, 2008).

74 ”The Idea of Rhetoric in the Rhetoric of Science” i *Rhetorical Hereneutics: Invention and Interpretation in the Age of Science*, utg. Alan G. Gross och William M. Keith (Albany: SUNY Press, 1997), 28. Se även Alan G. Gross, ”Rhetoric of Science” i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, Utg. Theresa Enos (New York: Garland, 1996), 622-627. ”The rhetoric of science is a new discipline built on an old foundation: Aristotle's Rhetoric.”

75 ”Recovering Aristotle: Rhetoric, Politics and the Limits of Rationality,” *Quarterly Journal of Speech* 71, (1985), 362-373. För en översikt av Aristoteles *Retoriken* i europeisk kontext, se Carlo Natali, ”La 'Retorica' di Aristotele negli studi europei più recenti” i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, Utg. William W. Fortenbaugh och David C. Mirhady (New Brunswick: Transaction, 1994), 365-382.

76 Thomas Conley, ”Pathe and Pisteis: Aristotle II 2-11”, *Hermes* 110 (1982), 300-315; William M.A. Grimaldi, *Studies in the Philosophy of Aristotle's Rhetoric* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1972).

77 Thomas Conley, ”The Enthymeme in Perspective”, *Quarterly Journal of Speech*, 70 (1984), 169; Arthur B. Miller och John D. Bee, ”Enthymemes: Body and Soul” *Philosophy and Rhetoric* 5, (1972), 201-214; Grimaldi, *Studies*, s. 18-67.

78 William Fortenbough, *Aristotle on Emotions* (New York: Barnes and Noble, 1975).

met som ett speciellt instrument för argumentativt språkbruk med en egen distinkt identitet.⁷⁹ 5. Sambandet mellan stil och argumentation, som förr sågs som relativt oberoende av varandra, har komplicerats genom upptäckten av de uppenbara likheterna mellan Aristoteles behandling av metaforen, den huvudsakliga stilfiguren i bok tre av *Retoriken*, och processen i enthymematiska resonemang.⁸⁰ 6. Till och med uppfattningen att Aristoteles endast ger retoriken en underordnad roll som en metod eller instrument har utmanats. När forskare nu söker att seriöst behandla praktisk argumentation har man sökt hitta skäl hos Aristoteles för att se den retoriska diskursen som konstituerande för det ämne den behandlar.⁸¹

Sju huvudtendenser

Denna omvärdering har lett till en renässans för Aristoteles *Retoriken* såväl inom filosofin som inom retorikforskningen. I den ström av studier som publicerats den senaste tiden kan man urskilja några huvudtendenser. Vi finner receptionshistoriska studier av den aristoteliska retoriktraditionen, samlingsvolymerna av viktiga artiklar, introduktioner till *Retoriken* som en del av Aristoteles samlade verk, nytolkningar av *Retoriken* som en text om politisk retorik, nytolkningar av *Retoriken* som ett filosofiskt verk, nytolkningar av *Retoriken* som ett pedagogiskt verk, och till sist en samlingsvolym som inom retorikämnet erbjuder en omläsning av *Retoriken* i en ny tid.

De receptionshistoriska studierna härstammar från två stora konferenser kring inflytandet från Aristoteles *Retoriken*. Den första hölls vid Rutgers University 1991 med temat *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*. Konferensvolymen med samma namn gavs ut 1994 och innehåller 19 bidrag av forskare från hela världen på engelska, tyska, franska och italienska.⁸² Innehållsligt täcker bidragen det peripatetiska inflytandet i det antika Grekland och Rom, den syriska och arabisktalande världen, europeisk medeltid och renässans, samt dagens internationella scen. Den andra konferensen hölls tio år senare den 5-6 oktober 2001 i Tübingen. Temat för konferensen var *Aristotelische Rhetoriktradition* och konferensvolymen med samma namn gavs ut 2005. De 15 tyska bidragen spänner över hela retorikhistorien. Bidraget behandlar det platoniska i *Retoriken*, konsistensen i *Retoriken*, relationen till poetiken, inflytandet på Cicero och Quintilianus, den arabiska retoriktraditionen, senmedeltid och renässans, Johann Vossius, och Perelmans nyretorik.⁸³

79 Jürgen Sprute, *Die Enthymemetheorie der Aristotelischen Rhetorik* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982).

80 Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary Studies in the Creation of Meaning in Language*, övers Robert Czerny (London: Routledge, 1978), 20-27.

81 Hans-Georg Gadamer, "On the Scope and Function of Hermeneutic Reflection," i *Philosophical Hermeneutics*, D.E. Linge utg. (Berkeley: University of California Press, 1976), 21-26.

82 William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady, *Peripatetic Rhetoric after Aristotle, Rutgers University Studies in Classical Humanities Vol 4*. (New Brunswick: Transaction Publishers, 1994).

83 Joachim Knape och Thomas Schirren, red. *Aristotelische Rhetoriktradition: Akten der 5. Tagung der Karl und Gertrud Abel-Stiftung vom 5-6 oktober 2001 in Tübingen* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005).

En annan tendens är att några av alla de artiklar som publicerats i olika tidskrifter getts ut i antologier. Två förtjänar här att nämnas. Den första publicerades redan 1974 av Keith V. Erickson.⁸⁴ Urvalet bestämdes av relevansen för retorisk teori, betydelse för forskningen och fokus på Aristoteles *Retoriken*. Här finner man exempelvis Bitzers artikel "Aristotle's Enthymeme Revisited", James H. McBurney "The Place of the Enthymeme in Rhetorical Theory" och Gerard Hauser "The Example in Aristotle's Rhetoric: Bifurcation or Contradiction". Den andra samlingsvolymen *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric* gavs ut 1998⁸⁵ och domineras av nytryckningen av William Grimaldis epokgörande "Studies in the Philosophy of Aristotle's Rhetoric" vilken tidigare varit svår att få tag på. I volymen ingår även Bitzers artikel ovan samt Solmsens nämnda artikel.

En tredje tendens är introduktioner till *Retoriken* som en del av Aristoteles samlade verk. Den mest grundläggande är troligen Göteborgsprofessorn Ingemar Dürings framställning av Aristoteles hela tänkande.⁸⁶ Jørgen Fafners retorikhistoriska översikt relaterar även den *Retoriken* till Aristoteles tankevärld.⁸⁷ Här kan även nämnas Victorino Tejeras filosofihistoriska introduktion till *Retoriken*.⁸⁸

Undertiteln *A Theory of Civic Discourse* till George Kennedys översättning av *Retoriken* signalerar den fjärde tendensen.⁸⁹ Tre nytolkningar har tagit fasta på *Retoriken* som en politisk text. Larry Arnharts *Aristotle on Political Reasoning* utger sig för att vara en kommentar och ger mycket riktigt en löpande framställning i anslutning till textens olika avsnitt.⁹⁰ Till skillnad från en vanlig kommentar som grundligt diskuterar den grekiska textens betydelse⁹¹ väljer Arnhart istället att lyfta fram textens retoriska huvudsyfte. Han ser detta som ett sätt att "rädda det politiska talets rationalitet". Enligt Arnhart är den politiska retorikens rationalitet en medelväg mellan sofistisk och vetenskap, mellan tomma felslut och grundlig vetenskaplig demonstration. Retoriken är inte irrationell när den bedöms utifrån utomretoriska förnuftskriterier. Ronald Beiners *Political Judgment* söker likt Arnhart att rädda den politiska retoriken från den vetenskapliga rationalitetens stränga krav.⁹² För Beiner är *fronesis*, omdömesförmågan eller handlingsklokheten svaret på detta problem. Han läser följaktligen *Retoriken* som en text vars syfte är att öva upp den politiska

84 *Aristotle: The Classical Heritage of Rhetoric* (Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1974).

85 *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, red. Richard Lee Enos, Lois Peters Agnew (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1998).

86 Ingemar Düring, *Aristoteles: Darstellung und Interpretation seines Denkens* (Heidelberg: Carl Winter, 1966). Retoriken behandlas på s. 118–148.

87 Jørgen Fafner, *Tanke og Tale: Den retoriske tradition i Vesteuropa* (Köpenhamn: Reitzels Forlag, 1982), 53–66.

88 Victorino Tejera, *Aristotle's Organon in Epitome, The Poetics, The Rhetoric, The Analytics: Aristotle's Tool-Kit, Studies in the History of Philosophy 40* (Lewiston: Edwin Mellen, 1996), 51–105.

89 George A. Kennedy *On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse* (New York: Oxford Univ. Press, 1991).

90 Larry Arnhart, *Aristotle on Political reasoning: A Commentary on the "Rhetoric"* (DeKalb: Northern Illinois UP, 1981).

91 Exempelvis de lärda kommentarerna av Cope och Grimaldi.

92 Ronald Beiner *Political Judgment* (London: Routledge, 1999).

omdömesförmågan. Eugene Garver *Aristotle's Rhetoric: An Art of Character* öppnar upp för en ny tolkning av Aristoteles filosofi med utgångspunkt i *Retoriken* och dygdebegreppet.⁹³ Bokens syfte är inte filologiskt eller historiskt utan rent filosofiskt: Han söker visa hur retoriken i Aristoteles tappning kan vara en konst samtidigt som den tjänar politiska syften. Centrala begrepp är *fronesis*, karaktär och argument. I alla dessa tre framställningar står uppfattningen om det gemensamma samhället i centrum, det grekerna kallade *polis*. Aristoteles perspektiv på detta centrala begrepp står även i fokus för den filosofiska samlingsvolymen *Aristotle Critical Assessments: Volume IV Politics, Rhetoric and Aesthetics*.⁹⁴

Renässansen för Aristoteles tänkande inom filosofin har även medfört ett ökat intresse för hans *Retoriken*.⁹⁵ Tre samlingsvolymerna förtjänar här att nämnas. Symposium Aristotelicum är ett filosofihistoriskt sällskap där forskare inriktade på Aristoteles träffas vart tredje år. Bidragen från symposiet 1990 publicerades under titeln *Aristotle's Rhetoric: Philosophical Essays*.⁹⁶ Det nyvaknade intresset för *Retoriken* från filosofiskt håll är naturligtvis välkommet, även om ingen av författarna är retorikhistoriker och knappast någon av författarna är specialist på *Retoriken*. Man hade önskat en större interaktion med den forskning som ägnats åt *Retoriken* av retoriker. Den andra samlingsvolymen *Essays on Aristotle's Rhetoric* visar en större medvetenhet om den retoriska traditionen.⁹⁷ Amelie Oksenberg skriver inledningsvis att syftet med dessa bidrag är att återerövra *Retoriken* som ett filosofiskt verk. Den större känsligheten för den retoriska traditionen visar sig också i att bidragen grovt följer ordningen av de ämnen Aristoteles själv tar upp i sin text. Några av de ämnen som behandlas är följaktligen enthymemet, retorik och etik, känslornas roll, metaforens funktion, och kompositionen av *Retoriken*. Flera av författarna är kända namn inom retorikforskningen, George A. Kennedy, Christopher Carey, medan andra som Paul Ricoeur och Martha Nussbaum mer är kända som filosofer. I volymen medverkar även teologen och antikforskaren Troels Engberg-Pedersen från Köpenhamn. Ämnesmässigt leder dessa bidrag vidare till den tredje samlingsvolymen som ägnas åt ett av de mest centrala begreppen i den aristoteliska retoriken, *Ethos: New Essays in Rhetorical and Critical Theory*.⁹⁸ Volymen visar hur ethos inte längre bara hör hemma i den klassiska retoriken, utan hur ethos har blivit ett fokus även inom marxistiska, feministiska, psykologiska och poststrukturalistiska teoribildningar.

93 Eugene Garver *Aristotle's Rhetoric: An Art of Character* (Chicago: The University of Chicago Press, 1994).

94 Lloyd P. Gerson red. *Aristotle Critical Assessments: Volume IV Politics, Rhetoric and Aesthetics*, (London: Routledge, 1999). Bland de sex artiklar som behandlar *Retoriken* återfinns ett bidrag av Garver som diskuteras av Charles Grisvold

95 Exempelvis en konferens anordnad av Martha Nussbaum och Juha Sihvola om Aristoteles *Retoriken* i Helsingfors 1991.

96 David J. Furley and Alexander Nehamas, red, *Aristotle's rhetoric: Philosophical essays. Proceedings of the Twelfth Symposium Aristotelicum*. (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994).

97 Amelie Oksenberg Rorty, red. *Essays on Aristotle's Rhetoric* (Berkeley: University of California Press, 1996).

98 James S. Baumlin and Tita French Baumlin, red., *Ethos: New Essays in Rhetorical and Critical Theory* (Dallas: Southern Methodist Univ. Press, 1994).

Den sjätte huvudtendensen är den renässans Aristoteles *Retoriken* rönt i pedagogiska kretsar. Janet Atwills *Rhetoric Reclaimed: Aristotle and the Liberal Arts Tradition* är en viktig studie av antik retorik som visar betydelsen av Aristoteles *Retoriken* för hur vi ska förstå vår undervisningstradition.⁹⁹ Syftet med boken är att återupptäcka betydelsen av den kunskapsform Aristoteles kallade den produktiva kunskapen. Till skillnad från den teoretiska och den praktiska kunskapen är den produktiva kunskapen relationell och situationsbetingad. Atwill vill sätta denna tradition av *logon techné*, mot de normaliserande tendenser hon ser i den västerländska humanistiska traditionen. Jasper Neel söker från sin erfarenhet av *Rhetoric – Composition* återerövra *Retoriken* som en pedagogisk text.¹⁰⁰ Neel ser *Retoriken* som en politisk text och beskriver dess roll i den aristoteliska tankevärlden innan han avslutningsvis vänder sig till Aristoteles syn på sofistiken för att ifrågasätta den auktoritet som ibland tillskrivs Aristoteles. På svensk mark har betydelsen av Aristoteles *Retoriken* för pedagogiken lyfts fram av Tina Kindeberg. Hon argumenterar kraftfullt för att den pedagogiska retoriken ska bli en del av framtidens lärarutbildning. Innehållet i denna retorik hämtar hon från Aristoteles, särskilt betydelsen av den muntliga relationens känslomässiga aspekter.¹⁰¹

Den sjunde huvudtendensen är den renässans Aristoteles *Retoriken* rönt i retoriska kretsar. Liksom i många andra discipliner ägnar sig många forskare även inom retoriken åt en ”omläsning” av den egna traditionen.¹⁰² *Rereading Aristotle’s Rhetoric* är följaktligen titeln på en samlingsvolym där forskare inom retorikämnet på nytt läser *Retoriken* i dagens kontext.¹⁰³ Bidragen ger läsaren en förklaring till den renässans *Retoriken* fått i retorikforskningen och lägger samtidigt grunden för fortsatt forskning. Författarna är samtliga kända retorikforskare med namn som Robert Gaines, Alan Gross, Arthur Walzer, Eugene Garver, Jeffrey Walker, Thomas Farrell, Carolyn Miller, Lawrence Green och Jeanne Fahnestock. Innehållsligt behandlas definitionen av retorik, topos, praktiskt förnuft, känslornas roll, enthymemet och figurläran. Volymen avslutas med en grundlig översikt av forskningen kring Aristoteles *Retoriken*.

Aristoteles som vattendelare

Att retorikhistorien är en serie fotnoter till Aristoteles *Retoriken* är ett djärvt och kanske lite överdrivet påstående. Fotnoterna har i ärlighetens namn vuxit till egna artiklar, böcker och skolbildningar. Ändå ligger det en sanning i att man inte kan

99 Janet M. Atwill *Rhetoric Reclaimed: Aristotle and the Liberal Arts Tradition* (Ithaca: Cornell UP, 1998).

100 Jasper Neel, *Aristotle’s Voice: Rhetoric, Theory & Writing in America* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1994).

101 Tina Kindeberg *Pedagogisk retorik: Den muntliga relationen i undervisningen* (Stockholm: Natur & Kultur, 2011).

102 Förutom Aristoteles nytolkar man även sofisterna, Susan C. Jarratt, *Rereading the Sophists: Classical Rhetoric Refigured* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1991).

103 Alan G. Gross & Arthur E. Walzer, *Rereading Aristotle’s Rhetoric* (Carbondale: Southern Illinois University, 2000).

förstå retorikhistorien om man inte först förstått Aristoteles *Retoriken*. Betydelsen av hans text kan inte förringas för att förstå historien, inte heller kan den förbigås när vi försöker orientera oss i vår samtid.

Samtidigt ska det sägas att *Retoriken* inte alltid har fungerat som kanon och kompass. De senaste årtiondena har den många gånger fungerat som vattendelare i diskussionen om retorikämnets identitet. Michael Leff avslutar sin översikt av synen på Aristoteles *Retoriken* i den amerikanska retorikforskningen med en tillspetsad dikotomi.¹⁰⁴ Vissa forskare, särskilt för några årtionden sedan, har läst Aristoteles i en platonisk riktning och då sett honom som den auktoritet som gett en rationell bas för ämnets systematik genom att betona innehåll över form, förnuft över känsla och argumentation över stil. Naturligtvis har denna bild blivit projektyta och målbild för en postmodern dekonstruktion som istället lyfter fram sofisternas kunskapsyn. I denna (nid)bild ses Aristoteles som den som förtrycker det fria ordet och låter retoriken dö en långsam död i systematikens fångelse. Förhoppningsvis finns det en medelväg mellan dessa två extrema nidsbilder även i dagens retorikforskning om man tillåter sig att på nytt läsa hans text. Då följer vi i Aristoteles egna spår genom att skapa utrymme för en retorik i spänningsfältet mellan Platon och sofisterna.

104 Michael Leff, ”The Uses of Aristoteles’s Rhetoric in Contemporary American Scholarship”, *Argumentation* 7 (1993), 313-327.

Litteratur

- Aristoteles. *Aristotelis opera. Aristoteles Graece*, 2 vol. ex recensione Immanuelis Bekkeri. Berlin: Reimer, 1831.
- Aristoteles. *De interpretatione*. Övers. Börje Bydén. Stockholm: Thales, 2000.
- Aristoteles. *Om diktkonsten*. Övers. Jan Stolpe. Stockholm: Alfabeta, 1994.
- Aristoteles. *Om sofistiska vederläggningar*, Övers Börje Bydén. Stockholm: Thales, 2000.
- Aristoteles. *On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse*. Övers. George A. Kennedy. New York: Oxford Univ. Press, 1991.
- Aristoteles. *Retoriken*. Översättning, inledning och noter av Johanna Akujärvi. Ödåkra: Retorikförlaget, 2012.
- Aristoteles. *The rhetoric of Aristotle: An expanded translation with supplementary examples for students of composition and public speaking*. Övers. Lane Cooper. New York: Appleton-Century-Croft, 1932.
- Cicero *Cicero in twenty-eight volumes. 4, De oratore : book III ; De fato ; Paradoxa stoicorum ; De partitione oratoria*. Övers. H. Rackham. Loeb Classical Library. (London: Heinemann, 1982).
- Cicero, M. Tulli *Ciceronis Epistulae. Vol. 1, Epistulae ad familiars*, utg. W.S. Watt Oxonii : Clarendon, 1982.
- Cicero, *Cicero in twenty-eight volumes. 2, De inventione ; De optimo genere oratorum ; Topica* Övers. H.M. Hubbell. Loeb Classical Library. London: Heinemann, 1976
- [Ps-Cicero]. *Ad Herennium*. Övers. Birger Bergh. 3 uppl. Ödåkra: Retorikförlaget, 2009.

- Hermogenes. "Peri Staseos", i *Hermogenes On Issues: Strategies of Argument in later Greek Rhetoric*. Övers. Malcolm Heath. Oxford: Clarendon, 1995.
- Quintilianus. *The institutio oratoria of Quintilian*. 4 vol. Övers. H.E. Butler. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1921-1922.
- Akujärvi, Johanna, "Inledning", i Aristoteles. *Retoriken*. Översättning, inledning och noter av Johanna Akujärvi. Ödåkra: Retorikförlaget, 2012.
- Arnhart, Larry. *Aristotle on Political reasoning: A Commentary on the "Rhetoric"*. DeKalb: Northwestern Illinois UP, 1981.
- Atwill, Janet M. *Rhetoric reclaimed: Aristotle and the liberal arts tradition*. Ithaca: Cornell UP, 1998.
- Baumlin, James S. & Tita French Baumlin, red. *Ethos: New Essays in Rhetorical and Critical Theory*. Dallas: Southern Methodist Univ. Press, 1994.
- Beiner, Ronald. *Political Judgement*. London: Routledge, 1999.
- Bizzell, Patricia & Bruce Herzberg, "Introduction to Modern and Postmodern Rhetoric", i *The Rhetorical Tradition: Readings from Classical Times to the Present*, 2 uppl., 1183-1187. Boston: Bedford/St. Martins, 2001.
- Black, Deborah L. *Logic and Aristotle's Rhetoric and Poetics in Medieval Arabic Philosophy*. Leiden: Brill, 1990.
- Black, Edwin. *Rhetorical Criticism: A Study in Method*. New York: Macmillan, 1965.
- Brandes, Paul D. "Printings of Aristotle's Rhetoric During the Fifteenth and Sixteenth Centuries", i *Communications Monographs* 52 (1985), 368-76; Omtryckt i *Enos Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, 245-57.
- Brigance, William Norwood. *A History and Criticism of American Public Address*, 3 vol. New York: McGraw, 1943-55.
- Conley, Thomas M. *Rhetoric in the European Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Conley, Thomas M. "Pathé and Pisteis: Aristotle II 2-11", *Hermes* 110 (1982), 300-315.
- Conley, Thomas M. "The Enthymeme in Perspective", *Quarterly Journal of Speech* 70 (1984), 169.
- Conley, Thomas M. "Notes on the Byzantine Reception of the Peripatetic Tradition in Rhetoric", i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, red. William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady, 217-242. New Brunswick: Transaction Publishers, 1994.
- Corbett, Edward P. J. "Rhetoric in search of a past, present and future" i *The Prospect of rhetoric: Report of the National Development Project*, red. L. Bitzer & E. Black, 166-178. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1971.
- Corbett, Edward P. J. *Classical Rhetoric and the Modern Student*. New York: Oxford UP, 1965, 1971, 1990, 1999.
- Crowley, Sharon & Debra Hawhee. *Ancient Rhetorics for Contemporary Students*. New York: Macmillan, 1994, 1999, 2004, 2009, 2012.
- Düring, Ingemar. *Aristoteles: Darstellung und Interpretation seines Denkens*. Heidelberg: Carl Winter, 1966.
- Eggs, Ekkehard. "Die frühneuzeitliche Rezeption der aristotelischen Rhetorik in Frankreich und Italien" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knappe & Thomas Schirren, 197-272. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.
- Enos, Richard Lee & Lois Peters Agnew, red. *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1998.
- Erickson, Keith V. "A Decade of Research on Aristotle's Rhetoric 1970-1980", *Rhetoric Society Quarterly* 12 (1982), 62-66.
- Erickson, Keith V. *Aristotle: The Classical Heritage of Rhetoric*. Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1974.
- Erickson, Keith V. *Aristotle's Rhetoric: Five Centuries of Philological Research*. Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1975.
- Eriksson, Anders. "Athonios: Västerlandets lärare", *Rhetorica Scandinavica* 24 (2002), 20-34.

- Eriksson, Anders. *Retoriska övningar: Afthonios' Progymnasmata*. Nora: Nya Doxa, 2002.
- Fafner, Jørgen. *Tanke og Tale: Den retoriske tradition i Vesteuropa*. Köpenhamn: Reitzels Forlag, 1982.
- Fortenbaugh, William W. & David C. Mirhady. *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*. Rutgers University Studies in Classical Humanities 4. New Brunswick: Transaction Publishers, 1994.
- Fortenbaugh, William. *Aristotle on Emotions*. London: Duckworth, 1975.
- Foss, Sonja K. , Karen A. Foss & Robert Trapp, *Contemporary Perspectives on Rhetoric*, 2 uppl. Prospect Heights: Waveland Press, 199.
- Foss, Sonja. *Rhetorical Criticism: Exploration & Practice*. Long Grove: Waveland, 2004.
- Fulkerson, Richard. "Toulmin, Stephen" i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, red. Theresa Enos, 726-727. New York: Garland, 1996.
- Furley, David J. & Alexander Nehamas , red. *Aristotle's Rhetoric: Philosophical essays. Proceedings of the Twelfth Symposium Aristotelicum*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994.
- Gadamer, Hans-Georg. "On the Scope and Function of Hermeneutic Reflection", i *Philosophical Hermeneutics*, red. D.E. Linge. Berkeley: University of California Press, 1976.
- Gaines, Robert N. "Aristotle's Rhetoric and the Contemporary Arts of Practical Discourse" i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan G. Gross & Arthur E. Walzer, 3-23. Carbondale: Southern Illinois University, 2000.
- Gaonkar, Dilip. "The Idea of Rhetoric in the Rhetoric of Science" i *Rhetorical Hermeneutics: Invention and Interpretation in the Age of Science*, red. Alan G. Gross & William M. Keith, 25-85. Albany: SUNY Press, 1997.
- Garver, Eugene. *Aristotle's Rhetoric: An Art of Character*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.
- Gerson, Lloyd P. red. *Aristotle Critical Assessments: Volume IV Politics, Rhetoric and Aesthetics*. London: Routledge, 1999.
- Green, Lawrence, "The Reception of Aristotle's Rhetoric in the Renaissance," i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, red. William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady, 320-348. New Brunswick: Transaction Publishers, 1994.
- Grimaldi, William M.A. *Studies in the Philosophy of Aristotle's Rhetoric*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1972.
- Gross, Alan G. & Arthur E. Walzer. *Rereading Aristotle's Rhetoric*. Carbondale: Southern Illinois University, 2000.
- Gross, Alan G. "Rhetoric of Science" i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition, Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, red. Theresa Enos, 622-627. New York: Garland, 1996.
- Haskins, Ekaterina. *Logos and Power in Isocrates and Aristotle*. Columbia: University of South Carolina Press, 2004.
- Herrick, James A. *Theory and History of Rhetoric*, 3 uppl. Boston: Pearson, 2005.
- Hershey, Lewis B. "Burke's Aristotelianism: Burke and Aristotle on Form", *Rhetoric Society Quarterly* 16 (1986), 181-185.
- Hill, Forbes. "The 'Traditional' Perspective", i *Rhetorical Criticism: Perspectives in Action*, red. Jim A. Kuypers. Lanham: Lexington books, 2009.
- Holland, Virginia. *Counterpoint: Kenneth Burke and Aristotle's Theories of Rhetoric*. New York: Philosophical Library, 1959.
- Horner, Winiford. *Rhetoric in the Classical Tradition*. New York: St. Martins, 1988.
- Häfner, Ralph, "Antiquarismus und Sprachgebrauch. Zum Problem der elegantia in Gerhard Johann Vossius' rhetorischer Kunstlehre", i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knappe & Thomas Schirren, 273- 309. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.
- Jarratt, Susan C. *Rereading the Sophists: Classical Rhetoric Refigured*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1991.
- Jasinski, James. "Criticism in Contemporary Rhetorical Studies", i *Sourcebook on Rhetoric: Key Concepts in Contemporary Rhetorical Studies*, red. idem, 125-144. Thousand Oaks: Sage,

- 2001.
- Jørgensen, Charlotte & Merete Onsberg. *Praktisk argumentation: Grundbok i retorisk argumentation*. Åstorp: Retorikförlaget, 2008.
- Kienpointner, Manfred. "Aristotelische Rhetoriktradition im 20. Jahrhundert" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knape & Thomas Schirren, 363-387. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.
- Kindeberg, Tina. *Pedagogisk retorik: Den muntliga relationen i undervisningen*. Stockholm: Natur & Kultur, 2011.
- Knape, Joachim & Thomas Schirren, red. *Aristotelische Rhetoriktradition: Akten der 5. Tagung der Karl und Gertrud Abel-Stiftung vom 5-6 oktober 2001 in Tübingen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005.
- Kopperschmidt, Josef. "Aristoteles' 'Neue Rhetorik'? Oder: Perelman und die Idee des universalen Publikums" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knape & Thomas Schirren, 328-362. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.
- Leff, Michael. "The Uses of Aristotle's Rhetoric in Contemporary American Scholarship", *Argumentation* 7 (1993), 313-327.
- Leff, Michael. "Fortolkende retorisk kritik: Et Case Studium af Martin Luther King's Letter from Birmingham Jail", *Rhetorica Scandinavica* 26 (2003), 6-19.
- Leff, Michael. "Recovering Aristotle: Rhetoric, Politics and the Limits of Rationality", *Quarterly Journal of Speech* 71 (1985), 362-373.
- Leff, Michael. "The Uses of Aristoteles's Rhetoric in Contemporary American Scholarship", *Argumentation* 7 (1993), 313-327.
- Lindqvist Grinde, Janne. *Klassisk retorik för vår tid*. Lund: Studentlitteratur, 2008.
- Lindsay, Stan A. *Implicit rhetoric: Kenneth Burke's extension of Aristotle's concept of entelechy*. Lanham, MD: University Press of America, 1998.
- Lunsford, Andrea A., John J. Ruszkiewicz & Keith Walters. *Everything's an Argument: With readings*. 4:e uppl. Boston : Bedford/St. Martin's, 2007.
- McKeon, Richard. "Rhetoric and Poetic in Aristotle", i *Aristotle's Poetics and English Literature: A Collection of Critical Essays*, red. Elder Olson. Chicago: Chicago University Press, 1965.
- Miller, Arthur B. & John D. Bee. "Enthymemes: Body and Soul", *Philosophy and Rhetoric* 5 (1972), 201-214.
- Mral, Brigitte & Maria Karlberg. *Heder och påverkan: Att analysera modern retorik*. Stockholm: Natur och kultur, 1998.
- Murphy, James J. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of the Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, 2 uppl. Tempe, Arizona: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2001.
- Natali, Carlo. "La 'Retorica' di Aristotele negli studi europei più recenti", i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, red. William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady, 365-382. New Brunswick: Transaction Publishers, 1994.
- Neel, Jasper. *Aristotle's Voice: Rhetoric, Theory & Writing in America*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1994.
- Ong, Walter J. *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1958.
- Perelman, Chaim & Lucille Olbrechts-Tyteca. *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Övers. John Wilkinson & Purcell Weaver. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1969.
- Perelman, Chaim. *Retorikens imperium: Retorik och argumentation*. Övers. Mats Rosengren. Ödåkra, Retorikförlaget, 2013.
- Renberg, Bo. *Retorikanalys: En introduktion*. Lund: Studentlitteratur, 2007.
- Ramírez, José Luis *Skapande mening: En begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering*. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering (Nordplan), 1995.
- Ricoeur, Paul. *The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary Studies in the Creation of Meaning in Language*, Övers Robert Czerny. London: Routledge, 1978.
- Rorty, Amelie Oksenberg, red. *Essays on Aristoteles's rhetoric*. Berkeley: University of California

- Press, 1996.
- Rosengren, Mats. *Psychagôgia Konsten att leda själar: Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaim Perelman*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, 1998.
- Solmsen, Friedrich. "The Aristotelian Tradition in Ancient Rhetoric", *American Journal of Philology* 62 (1941). Även i *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, red. Richard Lee Enos & Lois Peters Agnew, 215-243. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1998.
- Sprute, Jürgen. *Die Enthymemtheorie der Aristotelischen Rhetorik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982.
- Tejera, Victorino. *Aristotle's Organon in Epitome, The Poetics, The Rhetoric, The Analytics: Aristotle's Tool-Kit*. *Studies in the History of Philosophy* 40. Lewiston: Edwin Mellen, 1996.
- Thonssen, Lester & A. Craig Baird. *Speech Criticism: The Development of Standards for Rhetorical Appraisal*. New York: Ronald, 1948.
- Toulmin, Stephen. "Logic, Rhetoric and Reason: Redressing the Balance" i *Argumentation Illuminated*, red. F. H. Van Eemeren & R. Grootendorst, 3-11. Amsterdam: SICSAT, 1992.
- Toulmin, Stephen. *The Uses of Argument*. Cambridge: University Press, 1958.
- Walzer, Arthur E., Michael Tiffany & Alan G. Gross. "Aristotle's Rhetoric: A Guide to the Scholarship" i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan G. Gross & Arthur E. Walzer, 185-203. Carbondale: Southern Illinois University, 2000.
- Warnick, Barbara. "Two Systems of Invention: The Topics in the Rhetoric and The New Rhetoric", i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan G. Gross & Arthur E. Walzer, 107-129. Carbondale: Southern Illinois University, 2000.
- Watt, John W. "Syriac Rhetorical Theory and the Syriac Tradition of Aristotle's Rhetoric," i *Peripatetic Rhetoric after Aristotle*, red. William W. Fortenbaugh & David C. Mirhady, 243-260. New Brunswick: Transaction Publishers, 1994.
- Whitehead, Alfred North. *Process and Reality: An Essay in Cosmology*. Cambridge: University Press, 1929.
- Wichelns, Herbert A. "The Literary Criticism of Oratory", i *Studies in Rhetoric and Public Speaking in Honor of James A. Winans*, red. A. M. Drummond. New York: Century, 1925.
- Wichelns, Herbert A. "Den litterære kritik af talekunst", Övers. Lisa Storm Villadsen, *Rhetorica Scandinavica* 13 (2000), 4-32.
- Wisse, Jakob. *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero*. Amsterdam: Adolf. M. Hakkert, 1989.
- Wolrath Söderberg, Maria. "Aristoteles enthymem. Slutledningsformer eller meningsskapande processer?" *Rhetorica Scandinavica* 53 (2010), 36-66.
- Worstbrock, Franz Josef. "Die Rhetorik des Aristoteles im Spätmittelalter: Elemente ihrer Rezeption" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knape & Thomas Schirren, 164-196. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.
- Vossius, Gerhardus Johannes. *Elementa rhetorica eller Retorikens grunder*. Övers. Stina Hansson. Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Meddelanden nr 5, 1990.
- Würsch, Renate. "Die arabische Tradition der aristotelischen Rhetorik", i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knape & Thomas Schirren, 153-163. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.
- Zappen, James. "Introduction" till Kenneth Burke, "On Persuasion, Identification, and Dialectical Symmetry", *Philosophy and Rhetoric* 39 (2006), 333-334.
- Zinsmaier, Thomas. "Aristotelische Einflüsse auf Ciceros Rhetoriktheorie" i *Aristotelische Rhetoriktradition*, red. Joachim Knape & Thomas Schirren, 127-140. Stuttgart: Frans Steiner Verlag, 2005.